

Polska Myśl Pedagogiczna
4 (2018), s. 151–161
doi: 10.4467/24504564PMP.18.007.8646
www.ejournals.eu/PMP

Ewa Rutka¹

Uniwersytet Jagielloński

DOSKONAŁOŚĆ JAKO KATEGORIA PEDAGOGICZNA. POSZUKIWANIA W OBSZARZE PISM POLSKICH NEOTOMISTÓW

Perfection as a Pedagogical Category. Evidence from the Works
of Polish Neo-Thomists

Summary: The article is based on the category of perfection. The author begins by symbolically showing the origin of this concept in philosophical thought: the sources of the concept as well as the evolution of various definitions and conceptualisations of perfection. Then, she points to the relationship between excellence and concepts related to education (*kalokagathia*, *paideia*). The main purpose of this article is to situate the category of perfection in Neo-Thomistic thought. This takes place in such areas as: upbringing, morality, purposes of education and purposes of life. Among the works of Polish Neo-Thomists, the author seeks appeals to perfection, forms of its perception and the scope of this category. The analysis chiefly aims to show the relationship between the concepts of perfection, virtue and efficiency.

Keywords: Neo-Thomistic pedagogy, perfection, virtue, efficiency, morality, upbringing

Wprowadzenie

Każdy proces poszukiwań, czy to przedmiotu, czy też zjawiska, powinien rozpocząć się od określenia tego, co jest poszukiwane. Przedmiotem analiz niniejszego artykułu jest kategoria doskonałości – ewolucja pojęcia i jego związki

¹ Ewa Rutka – studentka Pedagogiki Społeczno-Opiekuńczej w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Jagiellońskiego (artykuł powstał w ramach seminarium magisterskiego prof. dr hab. Janiny Kostkiewicz); e-mail: rutka.e@gmail.com.

z pedagogiką. Głównym celem jest natomiast wskazanie na to, czy i w jaki sposób kategoria doskonałości pojawia się w pismach polskich neotomistów. Doskonałość w wychowaniu funkcjonować może jako cel lub jako środek do jego osiągnięcia. Pojawia się zatem pytanie o to, czym jest doskonałość w pedagogice tomistycznej oraz o to, w jaki sposób jest ona włączana w procesy rozwoju wychowanka.

Etymologia pojęcia doskonałości

Próby rekonstrukcji tego pojęcia doskonałości prowadzą do starożytnej myśli filozoficznej. Fundamentem rozwoju tego pojęcia jest łaciński termin „*perfectus*” oraz, pochodzący od niego, termin grecki – „τέλειος”. Terminów tych używano do opisu doskonałości zawodowej (bez względu na charakter tejże pracy, w związku z czym dotyczyło to zarówno osób związanych z uprawianiem sztuki, takich jak aktor, poeta, muzyk, ale też zawodów rzemieślnika, czy nawet lekarza). Ponadto doskonałość mogła objawiać się również w cechach (charakterze) władzy czy ustroju politycznego danego społeczeństwa. Omawiany termin najczęściej łączono z najwyższą pochwałą oraz z tym, co uchodziło za właściwe, dobre („ἀγαθόν”), odpowiednie („ἰκανός”), czy też pełne i całkowite („όλος”). Dla porównania w historii języka polskiego można odnaleźć informację o tym, iż wyraz „doskonały” wywodzi się ze słowa „dokonały”². Tym samym można zauważyć związek rozumienia doskonałości z tym, co skończone, dopełnione – dokonane. W nowożytności Władysław Tatarkiewicz³ dostrzega wielorakie zastosowanie terminu doskonałości, a co za tym idzie, wielość jego znaczeń. Tak więc można mówić o doskonałości „rzeczy realnych”, „przyrody”, „przedmiotów realnych i idealnych”. Jednocześnie należy mieć na uwadze „negatywne oblicza doskonałości, kiedy to np. mówimy o doskonałym oszustwie, kłamstwie, złodziejcu czy też „zbrodni doskonałej”. Każdorazowo jednak doskonałość oznacza sam kraniec, szczyt pewnych cech i własności⁴. Mowa potoczna określa terminem tym przedmiot, który w pełni realizuje swój cel, czyli ten zestaw funkcji i możliwości, dla których został wytworzony.

² Samuel B. Linde, *Słownik języka polskiego przez M. Samuela Bogumila Linde* (Warszawa: Wydawnictwo Drukarnia XX. Pijarów 1808), 494.

³ Warto tu zaznaczyć, iż Władysław Tatarkiewicz w swojej publikacji *O doskonałości* dokonał kompletnej (doskonałej?) syntezy wiedzy badaczy na temat doskonałości. Droga ta prowadzi czytelnika w przemianach doskonałości zarówno w czasie, jak i w przestrzeni (od starożytnej myśli filozoficznej po nowożytne ujęcia niniejszego pojęcia oraz jednocześnie w przestrzeni wielu rozmaitych dziedzin nauki: od nauk ścisłych po etykę).

⁴ Władysław Tatarkiewicz, *O doskonałości* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1976), 7–8.

Doskonałość jako kategoria pedagogiczna

Starożytni Grecy, tworząc podwaliny europejskiej kultury – w tym filozofii, matematyki, logiki, nauk szczegółowych, medycyny, literatury, muzyki i sztuki, prawa oraz sportu – próbowali ustalić, co jest szlachetne i godne uwagi oraz zabiegów człowieka [...] W ten sposób ukuto teorię arete od *agathos* – dobry. Zabiegano bowiem, by osiągnąć to, co najdoskonalsze, najbardziej godne szacunku i uznania społecznego. Osoby posiadające takie zalety określano jako *aristos*, czyli najlepszych⁵.

Doskonałość, która miała szansę zaistnieć w każdej osobie, łączono z pojęciem arete. Obok arete politycznej, obyczajowej, prawniczej, obywatelskiej Werner Jaeger wyszczególnił również arete moralną⁶. W tym ujęciu jest ona rozumiana jako troska o duszę przejawiająca się w aktach panowania duszy nad ciałem – swoistej kontroli nad namiętnościami i popędami. Arete utożsamiana z pięknem moralnym związana jest z ideałem kalokagathii. „Kalokagathia to jedność piękna i dobra oraz doskonałość moralna”⁷. Ów starogrecki ideał wychowawczy wskazywał na zalety moralne jako najwyższy cel egzystencji i środek do osiągnięcia tego celu. W kalokagathii następowało zespolenie piękna i dobra, które z jednej strony stanowiły wymóg moralny, zaś z drugiej zjawisko, postawę wartą naśladowania przez najlepszych. W *Uczcie* Platon zaznacza, iż „osiągnięcie” kalokagathii możliwe jest poprzez doskonalenie moralne, zdobywanie i doskonalenie cnót⁸. Kalokagathia będąca zwieńczeniem wszystkich cnót, niemalże doskonałością, pojawia się z kolei w etyce eudemejskiej. W drodze do tak ujmowanej doskonałości starożytność wyłoniła pojęcie paidei⁹. Piotr Jaroszyński w *Powszechnej encyklopedii filozofii* definiuje paideię jako „formowanie człowieka od najmłodszych lat przez edukację i wychowanie”¹⁰. Wychowanie jest tutaj postrzegane jako proces i zespół działań, które są świadomie ukierunkowane na określony cel. Celem tym jest ideał człowieka (ideał uniwersalny, ponadczasowy). Tym samym można zauważyć, iż wychowanie tożsame jest z doskonaleniem, prowadzeniem ku doskonałości, która staje się tym samym kategorią pedagogiczną.

⁵ Mikołaj Krasnodębski, „Formowanie doskonałego człowieka w filozofii wychowania Sokratesa i Platona”, *Opieka – Terapia – Wychowanie* 1–2 (2008): 10–22.

⁶ Werner Jaeger, *Paideia. Formowanie człowieka greckiego* (Warszawa: Fundacja Aletheia 2001), 414–417.

⁷ Piotr Jaroszyński, „Kalokagathia”, w: *Powszechna encyklopedia filozofii*, t. 5, red. Andrzej Maryniarczyk (Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu 2004), 934.

⁸ Platon, *Uczta* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1975), 5–28.

⁹ Marcin Wasilewski, „O Platońskiej definicji wychowania z pierwszej księgi *Praw*”, w: *Idee pedagogiki filozoficznej*, red. Sławomir Sztobryn, Bogusław Śliwerski (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2003), 289.

¹⁰ Piotr Jaroszyński, „Paideia”, w: *Powszechna encyklopedia filozofii*, 996.

Doskonałość jako cel wychowania

W myśli Feliksa W. Bednarskiego wychowanie definiowane jest jako szczególny zespół, układ sprawności moralnych, umysłowych oraz fizycznych, które to istnieją w człowieku komplementarnie złożonym z duszy i ciała. Troska zarówno o ciało i duszę wyraża się „w harmonijnym prowadzeniu innych osób, szczególnie dzieci i młodzieży, ku szczytom doskonałości właściwej dla stanu człowieka jako człowieka”¹¹. Obok wychowania w kontakcie z przewodnikiem, mistrzem obecne jest również samowychowanie, które Mikołaj Krasnodębski opisuje jako proces, który „polega na właściwym ukształtowaniu w oparciu o sprawności intelektu i cnoty moralne charakteru człowieka”. Autor wychowanie nazywa dalej dziełem natury i dziełem sztuki, uzasadniając to faktem współtowarzyszenia (współtworzenia) dobra moralnego człowieka.

Jacek Woroniecki dokonuje rozróżnienia pomiędzy kształceniem oraz wychowaniem. Kształcenie służyć ma rozwijaniu potencjału poznawczego człowieka. Celem wychowania jest zaś wspomniany już wyżej rozwój moralny – doskonalenie moralne, które kształtuje charakter jednostki¹². Autor wskazuje na to, że w obu tych obszarach procesy mają miejsce na dwóch poziomach. Pierwszym z nich jest zdobywanie sprawności (moralnych i poznawczych), drugim – zdobywanie wiedzy praktycznej i teoretycznej¹³. Bednarski mianem wychowania określił działania usprawniające człowieka w postępowaniu „zgodnym z wymaganiami natury ludzkiej”¹⁴. Owe wymagania natury ludzkiej związane są z działaniem rozumu, który wyróżnia ją (naturę ludzką) spośród innych form życia. Warto też wskazać na to, że rozumność człowieka nie może istnieć bez „celowości postępowania, która wymaga podporządkowania środków działania celom bezpośrednim i nadrzędnym oraz podporządkowania wszystkich tych celów prawdziwemu celowi ostatecznemu życia ludzkiego”¹⁵. Celem tym jest doskonałość związana z ideą doskonałego (ostatecznego) dobra, które jako jedyne jest w stanie zaspokoić w sposób pełny i prawdziwy wszelkie potrzeby człowieka.

„Doskonałe jest to, czemu nic nie brak: tak jest wyraz ten używany [...] w etyce (doskonałe życie – doskonały charakter) [...]. W tych dziedzinach sens pojęcia waha się: jest rozumiane bądź jako idealny model, miara, bądź też jako

¹¹ Mikołaj Krasnodębski, *Pedagogika Jacka Woronieckiego i Feliksa Wojciecha Bednarskiego jako egzemplifikacja etyki tomizmu tradycyjnego*, <https://mikolaj-krasnodebski.pl.tl/Pedagogika-J-.-.-Woronieckiego-i-F.-.-W.-.-Bednarskiego-jako-egzemplifikacja-etyki-tomizmu-tradycyjnego.htm> (dostęp: 3.01.2018), 29–58.

¹² Jacek Woroniecki, *Katolicka etyka wychowawcza* (Lublin: Instytut Edukacji Narodowej 2014), 363.

¹³ Tamże, 363.

¹⁴ Feliks W. Bednarski, „Przydatność etyki św. Tomasza z Akwinu w wychowaniu młodzieży i dorosłych w naszych czasach”, *Studia Philosophiae Christianae* 31/1 (1995): 227.

¹⁵ Tamże, 227.

rzeczywiste zbliżenie się do modelu”¹⁶. Dokonałość jest również realizacją pewnego celu. U źródeł wychowania pojawiają się pytania o cele i istotę tego procesu. Pedagogika dobrze realizowana to pedagogika, która odpowiedziała na pytanie o to, kogo chce kształcić, kogo chce formować. Oznacza to odnalezienie dokładnie celu wychowania. Według Jarosława Horowskiego „u Woronieckiego odnajdujemy przekonanie, że celem wychowania jest udoskonalenie poszczególnych władz zmysłowych i umysłowych przez cnoty kardynalne, tak aby jednostka w konkretnych sytuacjach życiowych kierowała własnymi czynami, czyli aby była wierna rozumowi i nie ulegała pożądaniam zmysłowym. Dalej, że jedyną drogą osiągnięcia owej doskonałości jest czyn, w którym jednostka sama chce i wie, dlaczego chce”¹⁷. Wychowanie pojawia się tu jako odpowiedź, swoista reakcja na niedoskonałość człowieka. To właśnie pewnego rodzaju braki (przy pełnej świadomości potencjału rozwojowego jednostki) uzasadniają proces wychowawczy. Człowiek doskonały, dokonany, dopełniony nie potrzebowałby wychowania oraz wychowawcy. Dynamiczna, ciągle aktywna struktura człowieka sprawia, że nieustannie można mówić o rozwoju, a wraz z nim o doskonaleniu. Zdolność człowieka do zmiany, do stawania się, do ewolucji na wielu poziomach tworzy przestrzeń dla i do wychowania. „Zadaniem wychowania staje się zatem pomoc w tym dynamicznym rozwoju człowieka”¹⁸. Według kolejnego autora, Tomasa Beka, istota wychowania objawia się „w usprawnieniu człowieka w jego dążeniu do naczelnego ideału życia – mówiąc inaczej: istotę wychowania stanowi pełne usprawnienie całego człowieka w jego należytym dążeniu do ostatecznego celu, a więc urobienie w nim takich jakości, aby z łatwością, radością i ochoczo zmierzał ku swemu kresowi”¹⁹. Po raz kolejny wychowanie prowadzi człowieka do doskonałości.

Cele wychowania powinny trwale korespondować z celem/celami ludzkiego życia. Maria M. Boużyk pisze, iż takim celem ludzkiego życia jest przede wszystkim szczęście. Owo, niekiedy pozornie zupełnie abstrakcyjne pojęcie określa jako pełen (kompletny) rozwój człowieka. Rozwój ten powinien być zaś zgodny z naturą człowieka. Po raz kolejny natrafiamy więc na subtelne nawiązanie do doskonałości. Dokonałość jest tutaj pełnią, kompletnością, a ponadto wypełnieniem swojej roli, funkcjonowanie zgodnie ze swym przeznaczeniem. Tym, co doskonalili człowieka „do czynności odnoszących go do szczęśliwości”²⁰, jest cnota. Autorka zaznacza, że cnota przynosi spokój i radość, zaś doskonaląc się w niej, człowiek

¹⁶ Tatarkiewicz, *O doskonałości*, 67.

¹⁷ Jarosław Horowski, „Pedagogika neotomistyczna w Polsce w XX wieku. Od koncepcji wychowania do teorii wychowania”, *Polska Myśl Pedagogiczna* 3 (2017): 55.

¹⁸ Joanna Lorenc, *Wychowanie człowieka*, https://sbc.org.pl/Content/228761/Lorenc_J.pdf (dostęp: 3.02.2018), 20.

¹⁹ Tomasz A. Bek, *Filozoficzne podstawy teorii wychowania w ujęciu F.W. Bednarskiego O.P.* (Warszawa: Biblioteka Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego 2002), 217.

²⁰ Boużyk, *Roztropność*, 9.

jest w stanie „osiągnąć swoimi siłami jakieś maksimum”²¹. Tym maksimum jest właśnie poszukiwana doskonałość. Kolejnym badaczem pytającym o prawdziwe szczęście człowieka jest Jarosław Lisica. Odpowiedzią na to pytanie, udzieloną w kontekście zgłębiania systemu moralnego św. Tomasza, jest Bóg²². Posługując się cytatem z *Sumy teologicznej*, wskazuje na cel moralności, którym jest szczęście doświadczane w oglądaniu Boga (*visio Dei*).

Metody doskonalenia natury ludzkiej

Droga ku doskonałości wymaga odpowiednich działań wychowawczych polegających na „usprawnieniu popędów, tak by stały się w człowieku silnikiem napędzającym uczucia sprzyjające realizowaniu dobrego celu”²³. Jako rezultat postrzegany jest tutaj „zespół duchowych sprawności”. Jest to połączenie cech takich jak roztropność, umiar, męstwo, sprawiedliwość. Sprawności te mają być „mocą ludzkiego ducha, siłą wyzwalającą czyn”²⁴. O doskonałości jako naczelnym celu życia i wychowania (w teocentryzmie chrześcijańskim) wprost pisze Krasnodębski. Autor odnotowuje związki tak rozumianego celu z grecką paideią. Przywołuje również słowa Jaegera o wychowaniu, jako świadomym kształtowaniu własnego życia. Kształtowanie to istnieje w świetle pewnych zasad, wartości poprzez moralne i duchowe przeznaczenie człowieka²⁵. Przeznaczenie związane jest tutaj bardziej z realizacją pewnego modelu, z urzeczywistnianiem doskonałości w rozumieniu najwyższego ideału.

Woroniecki wyżej wspomniane sprawności (roztropność, męstwo, sprawiedliwość, umiar, wytrwałość) nazywa doskonałościami woli, rozumu praktycznego i władzy zmysłowej²⁶. Wypracowanie owych doskonałości umożliwi człowiekowi łatwiejsze, sprawniejsze i regularniejsze wykonywanie tych aktywności, działań, które prowadzą ku świętości (pełni doskonałości). Za Horowskim należy odnotować, iż „z pism Woronieckiego można odczytać przekonanie, że sprawności rozwijają się poprzez czyny, czyli świadome i wolne działania wychowanka”²⁷. W działaniu wola, rozum i władze zmysłowe nieustannie na siebie oddziałują, a dzięki temu – wzajemnie się rozwijają. Doskonalenie władz człowieka możliwe

²¹ Tamże, 9.

²² Jarosław Lisica, „Cnota cierpliwości w kontekście aretologii św. Tomasza z Akwinu”, *Studia Gdańskie*, t. XXIX (2011): 46.

²³ Maria M. Bouzyk, *Roztropność a wolność wewnętrzną*, www.fidesetratio.org.pl/files/plikipdf/bouzyk4.pdf (dostęp: 3.02.2018), 4.

²⁴ Tamże, 5.

²⁵ Krasnodębski, *Pedagogika Jacka Woronieckiego*, 29–58.

²⁶ Jacek Woroniecki, *Metoda i program nauczania teologii moralnej* (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Lubelskiego 1922), 72.

²⁷ Jarosław Horowski, „Podmiotowości w pedagogice chrześcijańskiej o inspiracji tomistycznej”, *Paedagogia Christiana* 2/24 (2009): 70.

jest dzięki swoistej potencjalności – zdolności do permanentnego rozwoju warunkującego usprawnianie ludzkich możliwości. Sama potencjalność – zgodnie z koncepcją Woronieckiego – może i powinna być aktualizowana. „Zewnętrzne aktualizowanie się potencjalności osoby ludzkiej następuje przez związki interpersonalne. Dlatego naturalnym i niezbędnym kontekstem rozwoju potencjału osoby są rodzina, naród, państwo. W żadnej z tych społeczności z osobna potencjał rozwojowy osoby [...] nie sięgnie kresu”²⁸. Dlatego w dążeniu człowieka do doskonałości każde z nich ma swoją rolę.

Powinności wychowania przywołują słowa Bednarskiego:

Wychowanie winno pomóc mu w poznaniu, co naprawdę może zaspokoić jego głód Prawdy, Dobra i Piękna, co naprawdę może go udoskonalić i uszczęśliwić, powinno mu pomóc w skierowaniu ku temu celowi wszystkich jego wysiłków, w zawróceniu z niewłaściwej drogi, w doborze skutecznych środków. Wychowanie powinno być wolne od sztywnych schematów, narzuconych przez jakąkolwiek dyktaturę, a tym bardziej nie powinno być ograniczone przez te schematy, zamykając przed pewnymi grupami ludzi drogę do pełniejszego rozwoju i doskonalenia osobowości [...].²⁹

Tak pojmowane wychowanie, nazwane w przywoływanym artykule pedagogiką cnót, ma wzbudzać w wychowankach „postawę umiłowania doskonałości”³⁰. Doskonałość łączy się tutaj ze świadomym i aktywnym odrzucaniem pewnego rodzaju skaz zachowania, słabości charakteru. Autor wymienia tutaj kolejno: „pychę i próżność, fałszywą ambicję, pogardę względem innych, chciwość, nieczystość, nieroztropność, lenistwo (w tym także duchowe), małoduszność, tchórzostwo, zuchwalstwo, chuligaństwo i pijaństwo”³¹. Słabe charaktery i złych ludzi się tworzy, nie budują ich geny czy natura. Za niedoskonałe charaktery odpowiedzialni są w tym ujęciu wychowawcy lub społeczeństwo³².

W koncepcji teologicznej św. Tomasza cnoty przyrodzone pozostają na równi z cnotami nadprzyrodzonymi. Uznanie w człowieku tego, co naturalne, i tego, co boskie, powinno mieć swoje implikacje również (a może przede wszystkim) w wychowaniu. Proces wychowawczy powinien dążyć do rozwoju i integracji tychże sfer³³. Wychowanie człowieka wolnego i odpowiedzialnego (czyli człowieka na drodze do pełni, do doskonałości) możliwe jest dzięki formacji sumienia. Formacja duchowa, podążając za słowami Bouzyk, „wyraża się pełnym rozwojem osobowości przez usprawnianie i udoskonalanie funkcjonowania woli

²⁸ Janina Kostkiewicz, *Kierunki i koncepcje pedagogiki katolickiej w Polsce 1918–1939* (Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls” 2013), 110–111.

²⁹ Bednarski, *Wychowanie młodzieży dorastającej*, 29–30.

³⁰ Tamże, 30.

³¹ Krasnodębski, *Pedagogika Jacka Woronieckiego*, 29–58.

³² Tamże, 29–58.

³³ Tamże, 8–10.

i rozumu³⁴. Doskonalenie charakteru równa się doskonaleniu cnót. W kontekście odpowiedzialności za własne życie człowiek nieustannie odkrywa zarówno granice wolności, jak i bezgraniczność cnotliwego (szczęśliwego) życia. Tu pojawia się rola religii w wychowaniu przywołana ze słów Woronieckiego. Religia i ci, którzy ją przekazują, odpowiedzialni są za transmisję wartości oraz za odkrywanie przed wychowankiem celu jego życia³⁵.

Powyższe rozważania budują przekonanie o tym, iż cnota jest fundamentem wychowania. Powracając do źródeł tego, jak widać kluczowego pojęcia, należy odnotować, iż św. Tomasz łączył ujęcie cnoty pochodzące z filozofii starożytnej z jej perspektywą biblijną³⁶. W ten sposób powstała wyjątkowa synteza aretologiczna o specyfice chrześcijańskiej. Definicja cnoty pochodząca z *Sumy teologicznej* mówi, iż „cnota to pewna doskonałość władzy psychicznej. Wszelka zaś doskonałość odnosi się do właściwego sobie celu. Celem zaś władzy jest czyn. Dlatego władza jest o tyle doskonała, o ile jest skierowana do właściwego sobie czynu³⁷. Szczególna dwoistość tej doskonałości polega na tym, iż jednocześnie kształtuje ona możliwość istnienia i możliwość działania. Za Boużyk przywołującą myśl Woronieckiego możemy wskazać na to, iż „cnota to sprawność w działaniu moralnym: doskonalili możliwość działania moralnego. Składa się na nią nie tylko gotowość do spełniania jakiegoś działania, ale także siła wyzwająca czyn³⁸. Ten drugi aspekt jest szczególnie istotny ze względu na rozumienie doskonałości człowieka³⁹.

Życie moralne jest dynamiczne. Jak pisze Woroniecki, „w dziedzinie bowiem moralnej o wiele bardziej niż w dziedzinie wykształcenia, jest sprawą ogromnej doniosłości ciągle pracowanie nad udoskonaleniem swych sprawności; nie sposób tu stanąć na miejscu⁴⁰. Rozwijane w obszarze pedagogiki tomistycznej pojęcie sprawności określane jest poprzez fakt działania. Działanie to jest „aktem człowieka, na który wpływają wszystkie władze, zarówno zmysłowe, jak i umysłowe⁴¹. Poprzez zdobywanie cnót takich jak sprawiedliwość, roztropność, męstwo i umiarkowanie (czyli poprzez rozwijanie sprawności) człowiek kształtuje i chroni Dobro, a co więcej, doskonalili się. Cnoty moralne pozwalają

³⁴ Maria M. Boużyk, „Miłość jako wartość: aktualność klasycznej teorii cnót”, *Podstawy edukacji* 6/2013 (2013): 204.

³⁵ Maria M. Boużyk, *Wychowanie otwarte na religię. Polska Szkoła Filozofii Klasycznej o roli religii w wychowaniu* (Warszawa: Wydawnictwo UKSW 2013): 290–298.

³⁶ Lisica, „Cnota cierpliwości”, 45–47.

³⁷ Tamże, 49.

³⁸ J. Woroniecki, *Katolicka etyka wychowawcza*. Lublin: Instytut Edukacji Narodowej, 2014, s. 333.

³⁹ Maria M. Boużyk, „Uczeń czy książka? Pedagogika Jacka Woronieckiego jako podpowiedź dla współczesnych systemów wychowania”, *Forum Pedagogiczne* 2016/2 (2016): 232.

⁴⁰ Woroniecki, *Katolicka etyka wychowawcza*, 355.

⁴¹ Horowski, *Podmiotowość*, 72.

prowadzić życie harmonijnie. Życie, które służy człowiekowi, ale również światu, w którym żyje.

Cnota ujmowana jako „sprawność czynnościowa” oznacza gotowość człowieka do spełnienia (wypełnienia) określonego działania. Jest ona pewnego rodzaju siłą, która wyzwala czyn. To właśnie cnota stanowi „o doskonałości człowieka, która nie jest czymś statycznym, ale największym rozkwitem i pełnią ludzkiego działania. Cnota jest zatem pełnym ziszczeniem ludzkich możliwości w dążeniu do prawdziwego dobra”⁴². Perspektywa biblijna pozwala na rozpatrywanie cnoty „nie tylko z punktu widzenia człowieka i jego doskonałości, ale przede wszystkim z perspektywy Boga i Jego planów wobec ludzkości. Bóg pragnie bowiem zjednoczyć wszystkich ludzi, a taka wspólnota wymaga postępu moralnego”⁴³. Człowiek doskonały w tym ujęciu to człowiek, który świadomie i aktywnie szuka Boga i przede wszystkim właśnie do Niego dąży. Doskonałość życia objawia się tutaj w dokonaniu wyboru drogi, którą wytyczył człowiekowi sam Bóg. Droga ta ukształtowana jest tak, aby nieustannie wzmacniać człowieka, stwarzać przestrzeń do nauki, rozwoju, a finalnie do osiągnięcia pełni szczęścia (tzn. do doskonałości)⁴⁴. Horowski wskazał na to, że „badania Andrzeja Gmurowskiego, ucznia Jacka Woronieckiego, odnosiły się do kwestii doskonałości chrześcijańskiej i prowadzone były w wyraźnej perspektywie teologicznej. Doskonałość rozumiał jako przyjaźń z Bogiem (będącą rodzajem miłości), a w toku analiz dochodził do kwestii zależności między cnotami wlanymi (teologalnymi) a cnotami nabytymi, które udoskonalają działanie”⁴⁵.

Doskonałość – zagrożenia

Droga do doskonałości jest drogą wymagającą. Zagrożeniem dla wzrastania w cnotach są „niedoskonałości” przejawiające się w wadach, jako skłonności do zła – zła moralnego. Lisica pisze, iż „nie ma potrzeby szukania źródła wad gdzie indziej jak tylko w samym człowieku”⁴⁶. Fundamentalna okazuje się umiejętność sprostanania nieustannie pojawiającym się w życiu człowieka wyzwaniom moralnym. Zdolność ta związana jest z kształtowaniem w wychowaniu silnej woli. „Dominikanin [Woroniecki] uważał, że cnoty (podobnie jak i wady) rozwijają się w czynie. Zdolny do wielkich czynów będzie tylko ten człowiek, który w swoim życiu stawiał czoła wyzwaniom, jakie przed nim się pojawiały [...]”⁴⁷.

⁴² Lisica, „Cnota cierpliwości”, 48.

⁴³ Tamże, 48-49.

⁴⁴ Tamże, 48.

⁴⁵ Horowski, „Pedagogika neotomistyczna”, 53.

⁴⁶ Lisica, „Cnota cierpliwości”, 48-51.

⁴⁷ Jarosław Horowski, „Sprawności czy kompetencje moralne?”, *Paedagogia Christiana* 1/29 (2012): 197.

Charakter człowieka kształtuje się w obliczu każdej napotkanej trudności czy sytuacji wyboru (dobra lub zła). Oznacza to, że w doskonaleniu „bardzo ważną rzeczą dla dobrego rozwoju życia duchowego człowieka jest poznać, pokochać i stale praktykować cnotę męstwa chrześcijańskiego”⁴⁸.

Przeszkodą w doskonaleniu się jest również mylenie doskonałości z perfekcjonizmem. W perfekcjonizmie doskonałość jest celem działania. Tym samym zakłada się tutaj, iż doskonałość jest możliwa do osiągnięcia przez człowieka (człowiek jako byt doskonały). „[...] zgodnie z perfekcjonizmem, człowiek nie jest nigdy bytem doskonałym. Takim jest jedynie Bóg – Dobro Najwyższe”⁴⁹. Człowiek może doskonalić się, wzrastać w doskonałości. Perfekcjonizm, w ujęciu Karola Wojtyły, „to pogląd, według którego człowiek staje się moralnie lepszy przez każdy dobry czyn”⁵⁰. Celem staje się zatem droga do doskonałości, a co za tym idzie, stały rozwój cnot.

Streszczenie: Fundamentem artykułu jest kategoria doskonałości. Autorka rozpoczyna od symbolicznego ukazania pochodzenia tego pojęcia w myśli filozoficznej: źródół pojęcia, ewolucji definiowania oraz rozumienia doskonałości. Następnie wskazuje na związki doskonałości z pojęciami związanymi z wychowaniem (kalokagatia, paideia). Głównym celem niniejszej pracy jest zlokalizowanie kategorii doskonałości w myśli tomistycznej. Ma to miejsce w obszarach takich jak: wychowanie, moralność, cele wychowania oraz cele życia. Wśród pism polskich neotomistów autorka poszukuje odwołań do doskonałości, form jej postrzegania oraz zakresu realizacji tej kategorii. Kluczem do powyższych rozważań jest wykazanie zależności pomiędzy pojęciami doskonałości, cnoty i sprawności.

Słowa kluczowe: pedagogika neotomistyczna, doskonałość, cnota, sprawność, moralność, wychowanie.

Bibliografia

- Bednarski, Feliks W. „Przydatność etyki św. Tomasza z Akwinu w wychowaniu młodzieży i dorosłych w naszych czasach”. *Studia Philosophiae Christianae* 1 (31) (1995): 226–230.
- Bek, Tomasz A. *Filozoficzne podstawy teorii wychowania w ujęciu F.W. Bednarskiego O.P.* Warszawa: Biblioteka Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2002.
- Boużyk, Maria M. „Miłość jako wartość: aktualność klasycznej teorii cnot”. *Podstawy edukacji* 6 (2013): 187–207.
- Boużyk, Maria M. „Uczeń czy książka? Pedagogika Jacka Woronieckiego jako podpowiedź dla współczesnych systemów wychowania”. *Forum Pedagogiczne* 2 (2016): 229–243.
- Boużyk, Maria M. *Roztropność a wolność wewnętrzna*. www.fidesratio.org.pl/files/plikipdf/bouzyk4.pdf (dostęp: 3.02.2018).

⁴⁸ Tamże, 51.

⁴⁹ Karol Jasiński, „Czyn doskonalący osobę: w kręgu perfekcjonizmu Karola Wojtyły”, *Studia Elbląskie* 13 (2002): 352.

⁵⁰ Tamże.

- Bouzyk, Maria M. *Wychowanie otwarte na religię. Polska Szkoła Filozofii Klasycznej o roli religii w wychowaniu*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2013.
- Horowski, Jarosław. „Pedagogika neotomistyczna w Polsce w XX wieku. Od koncepcji wychowania do teorii wychowania”. *Polska Myśl Pedagogiczna* 3 (2017): 45-61.
- Horowski, Jarosław. „Podmiotowość w pedagogice chrześcijańskiej o inspiracji tomistycznej”. *Paedagogia Christiana* 2 (2009): 63-78.
- Horowski, Jarosław. „Sprawności czy kompetencje moralne?”. *Paedagogia Christiana* 1/29 (2012): 191-208.
- Jaeger, Werner. *Paideia. Formowanie człowieka greckiego*. Warszawa: Fundacja Aletheia 2001.
- Jaroszyński, Piotr. „Kalokagathia”. W: *Powszechna encyklopedia filozofii*, t. 5, 444-447, red. Andrzej Maryniarczyk. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, 2004.
- Jaroszyński, Piotr. „Paideia”. W: *Powszechna encyklopedia filozofii*, t. 7, 948-949, red. Andrzej Maryniarczyk. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, 2006.
- Jasiński, Karol. „Czyn doskonalący osobę: w kręgu perfekcjonizmu Karola Wojtyły”. *Studia Elbląskie* 13 (2002): 351-361.
- Kostkiewicz, Janina. *Kierunki i koncepcje pedagogiki katolickiej w Polsce 1918-1939*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2013.
- Krasnodębski, Mikołaj. „Formowanie doskonałego człowieka w filozofii wychowania Sokratesa i Platona”. *Opieka – Terapia – Wychowanie* 1-2 (2008): 10-22.
- Krasnodębski, Mikołaj. *Pedagogika Jacka Woronieckiego i Feliksa Wojciecha Bednarskiego jako egzemplifikacja etyki tomizmu tradycyjnego*. <https://mikolaj-krasnodebski.pl/tl/Pedagogika-J-.-Woronieckiego-i-F-.-W-.-Bednarskiego-jako-egzemplifikacja-etyki-tomizmu-tradycyjnego.htm> (dostęp: 3.01.2018).
- Linde, Samuel Bogumił. *Słownik języka polskiego przez M. Samuela Bogumiła Linde*. Warszawa: Wydawnictwo Drukarnia XX. Pijarów, 1808.
- Lisica, Jarosław. „Cnota cierpliwości w kontekście aretologii św. Tomasza z Akwinu”. *Studia Gdańskie*, t. XXIX (2011): 45-61.
- Lorenc, Joanna. *Wychowanie człowieka*. https://sbc.org.pl/Content/228761/Lorenc_J.pdf (dostęp: 3.02.2018).
- Platon. *Uczta*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1975.
- Tatarkiewicz, Władysław. *O doskonałości*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1976.
- Wasilewski, Marcin. „O Platońskiej definicji wychowania z pierwszej księgi *Praw*”, 288-293. W: *Idee pedagogiki filozoficznej*, red. Sławomir Sztobryn, Bogusław Śliwowski. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2003.
- Woroniecki, Jacek. *Katolicka etyka wychowawcza*. Lublin: Instytut Edukacji Narodowej, 2014.
- Woroniecki, Jacek. *Metoda i program nauczania teologii moralnej*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Lubelskiego, 1922.